

Overzichtsartikel NJB

Robot als rechtspersoon, juridische noodzaak of legal science fiction?

1. Inleiding

Het recht is ontwikkeld door mensen, voor de mens. In eerste instantie dus voor natuurlijke personen. Maar tijdens de ontwikkeling van het recht in de lange reis van het Romeinse rechtssysteem tot onze moderne rechtssysteem zijn veel dingen veranderd. Natuurlijke personen zijn niet de enige spelers in het rechtssysteem van vandaag. Grote en kleinere ondernemingen, organisaties en overheidsorganisaties zijn gerechtigd tot het uitvoeren van alle soorten van rechtshandelingen als rechtspersoon en kunnen aansprakelijk worden gesteld voor de dingen die ze doen. De technologische ontwikkeling gaat in de richting van kunstmatige, intelligente entiteiten die taken kunnen uitvoeren en die zijn gekoppeld aan een exponentieel uitgebreid internet ook wel gekenschetst als “internet of robot things”.¹

Zoals Erik Tjong Tjin Tai stelt in zijn bijdrage aan de adviezen van de NJV: “Als de feiten te lang afwijken van de juridische toestand en het recht niet langer te handhaven is, moet het recht uiteindelijk wijken voor de feitelijke toestand”.² De vraag die hierop volgt: is een gerobotiseerde samenleving gebaat bij – een zekere mate van - rechtspersoonlijkheid van robots of wachten we tot de feitelijke wal het juridisch schip keert?

De overweging of een zodanig autonoom functionerende kunstmatig intelligente entiteit of robot een zekere rechtssubjectiviteit dient te bezitten is afhankelijk van de daadwerkelijke maatschappelijke noodzaak. Met andere woorden: kan een maatschappij in de toekomst functioneren zonder enige vorm van rechtspersoonlijkheid voor autonome kunstmatig intelligente entiteiten?

¹ <https://www.rathenau.nl/nl/publicatie/werken-aan-de-robotsamenleving>, 2015, p.16

² T.F.E. Tjong Tjin Tai, Privaatrecht voor de homo digitalis: eigendom, gebruik en handhaving, preadvies voor de NVJ, 2016, p. 248

Daarbij is het van belang om te bezien welke elementen kenmerkend zijn voor de huidige actoren met rechtspersoonlijkheid en met welke aspecten van die actoren de robot zodanige overeenkomst vertoont dat een (zekere mate) van rechtspersoonlijkheid wenselijk wordt geacht. Te denken is hierbij aan een geavanceerd besturingssysteem waar de menselijke controle nauwelijks merkbaar is of zelfs afwezig. Hoe gaan we om met een bestuursapparaat dat beslissingen neemt op basis van verkregen analyses uit wereldwijd beschikbare data zonder dat er sprake is van menselijke controle of besluitvorming?

Hoe kwalificeren we de gedragingen en handelingen van drones die op basis van hun eigen, geprogrammeerde intelligentie taken uitvoeren? De algoritmes zijn ontwikkeld door mensen maar worden aangepast door de drones zelf. Medische robots zullen op basis van eigen analyses een operatie uitvoeren zonder betrokkenheid van natuurlijke personen.

Zijn deze robots verantwoordelijk en aansprakelijk voor hun daden en, nog belangrijker, voor hun fouten? Is de mens achter het scherm altijd de verantwoordelijke partij, ook al zit hij niet achter het scherm? Welke plaats zal de robot en de humanoïde hebben in een gerobotiseerde samenleving? Blijft het een rechtsobject of dient er een sui generis rechtssubject te worden toegevoegd aan de rechtssubjecten die nu in ons juridisch raamwerk bestaan? Nu reeds worden voorzichtige aanzetten gedaan om juridische oplossingen te vinden.³

Voor zover we nu kunnen voorzien zal er ook voor robots een duidelijk verschil blijven bestaan aan behoefte voor rechtspersoonlijkheid gekoppeld aan het feit of de maatschappelijke noodzaak bestaat om robots op basis van hun autonomie rechtshandelingen te laten verrichten.

Er zal wat betreft hun juridische positie een duidelijk verschil zijn tussen instrumentele robots in de industriële sector die instructies van natuurlijke personen of zelfs andere robots opvolgen en

³ Whereas, ultimately, robots' autonomy raises the question of their nature in the light of the existing legal categories of whether they should be regarded as natural persons, legal persons, animals or objects or whether a new category should be created, with its own specific features and implications as regards the attribution of rights and duties, including liability for damage(...) . Overweging T, p. 5, Concept rapport gemaakt voor het Europees Parlement. DRAFT REPORT with recommendations to the Commission on Civil Law Rules on Robotics (2015/2103 (INL) Committee on Legal Affairs Rapporteur: Mady Delvaux (Initiative Rule 46 of the Rules of Procedure)

zelfstandig opererende robots zoals robots in de zorg en medische sector die op eigen inzicht zullen opereren zonder menselijke instructies of toezicht.

In een overgang naar het gebruik van robots in een maatschappelijke geïntegreerde omgeving ontstaan vragen omtrent de wenselijkheid en legitimiteit van het gebruik van robots. Mag de robot ook worden gecontroleerd door een andere robot? Het antwoord op deze vragen is dynamisch aangezien het aantal toepassingsvormen van robots in het dagelijks leven van de consument op exponentiële wijze toeneemt evenals de ontwikkeling van deze “robottechnologie”. De 3D-printer voor steeds meer producten, de zelfrijdende auto’s, de steeds verder ontwikkelde prothese voor het menselijk lichaam, ledematen en organen, exo-skelet en de autonome sociale robot zijn slechts enkele voorbeelden van robottoepassingen.

Dit artikel geeft een opening tot een discussie die nog een lange weg heeft te gaan.

2. De Robot

Een robot is niets anders dan een autonoom intelligent (AI) systeem dat in verschillende vorm en functie is en wordt ontwikkeld. Sinds de eerste verwijzingen naar robots wordt vooral gedacht aan de antropomorfische verschijningsvorm, de mens gelijkend. Van origine komt de term robot uit een toneelstuk van de Tsjechische schrijver KAREL ČAPEK, gesuggereerd door zijn broer JOSEPH, in zijn toneelstuk, *R.U.R., or Rossum’s Universal Robots*.⁴ Het woord “Robot” is afkomstig uit een oud kerkelijk Slavisch woord, “Robota”, voor "slavernij", "dwangarbeid" of "monotone arbeid." Robotica is een verzamelnaam die – vrij vertaald - duidt op het automatiseren van arbeidsintensieve processen en het vervangen van de menselijke component in een handeling door een robot. Deze automatisering is al sinds de industriële revolutie een op

⁴ In de slotakte van het stuk komen de robots in opstand tegen hun menselijke makers. Na het doden van het merendeel van de mensen op de planeet, beseffen de robots dat ze mensen nodig hebben omdat geen van hen kan achterhalen hoe robots vervaardigd worden. Dit geheim sterft uit met de laatste mens. In de slotscène, is er een *deus ex machina* moment wanneer twee robots de menselijke eigenschappen van liefde en compassie verwerven en de zonsondergang tegemoet gaan om een nieuwe wereld te maken. (<http://www.sciencefriday.com/segment/04/22/2011/science-diction-the-origin-of-the-word-robot.html>).

grote schaal toegepaste techniek in het productieproces. De industriële robot wordt tot nu toe door een natuurlijke persoon gecontroleerd en aangestuurd.

Het EU rapport “RoboLaw” beschrijft in zekere mate de ethische, praktische en juridische vragen die rijzen bij de toepassing van robottechnologie.⁵

De definitie van robot in dit rapport is gebaseerd op de omschrijving van geautomatiseerd systeem aangevuld door het fysieke eigenschappen, technische componenten en vaardigheden.

Een robot wordt omschreven als:

*“een autonome machine die fysieke overeenstemmingen vertoont met de mens, bestaat uit sensoren, stroomtoevoer en bedieningselementen; en er toe in staat is om in interactie met de omgeving of mensen op autonome wijze bepaalde taken uit te oefenen”.*⁶

Deze definitie lijkt toch te zijn van afgeleid van een archaisch “science fiction” antropomorfisch beeld dat robots op mensen moeten lijken. Meer realistisch is de meeromvattende omschrijving van “robotpark”⁷:

“A robot is a mechanical or virtual artificial agent (called “Bot”), usually an electro-mechanical machine that is guided by a computer program or electronic circuitry. Robots can be autonomous, semi-autonomous or remotely controlled and range from humanoids such as ASIMO and TOPIO to nano robots, “swarm” robots, and industrial robots. A robot may convey a sense of intelligence or thought of its own.”

Omdat ook onder deze definitie van een robot enerzijds een veelheid aan toepassingen kan ressorteren en deze definitie anderzijds te beperkt is om alle robotica te omvatten, blijft de vraag of een robot als een systeem, unieke entiteit of soort moet worden beschouwd. Zolang de robot geen autonoom functionerend systeem is, is de vraag omtrent rechtspersoonlijkheid niet relevant. Het is een product waarvoor de controlerende rechtspersoon verantwoordelijk is.

⁵ Zie Europees onderzoek: *Regulating Emerging Robotic Technologies in Europe: Robotics facing Law and Ethics*, (www.robolaw.eu).

⁶ Europe, *Guidelines for regulating Robotics*, (<http://www.robolaw.eu>).

⁷ <http://blog.robotpark.com/what-is-a-robot-51001/>.

We kunnen de robot beter zien als een dynamische evoluerend concept dat is begonnen als een machine en voortdurend evolueert naar de meest effectieve toepassing. Hierbij ontstaat een grote variëteit aan robots, van stuurbare gebruiks- en industriële robots tot een complex autonoom functionerend robot- en – wellicht in latere fase -humanoïde toepassing. De aard van deze entiteit, elektronisch, organisch of chemisch is daarbij minder relevant.

De juridische positie van deze robots is eveneens variabel. Een in dit licht, primitief maar actueel voorbeeld van die ontwikkeling is de “intelligente” zelfdenkende auto. In het wegverkeersrecht is de bestuurder verantwoordelijk. Maar hoe is dit te rechtvaardigen wanneer de bestuurder de handen niet aan het stuur heeft en de besturing van de auto afhankelijk is van talrijke leveranciers van informatie? Dit zijn de infrastructuur, wegdekbeheerders de overige automobilisten, de producent, de meteorologische dienst, de ontwerper van het algoritme dat het hart vormt van de zelflerende auto en derden data leveranciers die navigatie en motormanagement aansturen of beïnvloeden. Maar stel dat er een directe koppeling tussen de hersenactiviteit van de “bestuurder” en de softwarebesturing wordt gemaakt? Niet zo futuristisch, er zijn al auto’s die reageren op bestuurders die in slaap dreigen te vallen waar bepaalde bewegingen een vertraging in je reflexen verraden. Nog een stap verder worden die koppelingen geanalyseerd in een extern autonoom systeem dat het verkeersverloop zal aansturen.⁸

Een ander voorbeeld is een sollicitatierobot die wordt ingezet bij de selectie van kandidaten. Buiten de algoritmische selectie van de kandidaten op basis van hun mail of brief kan ook een robot worden ingezet tijdens een gesprek die let op lichaamshouding, oogbewegingen, transpiratie, stemvastheid en andere psychische en lichamelijke reacties.

Deze analytische verworvenheid zal in nog sterkere mate worden ontwikkeld bij autonoom functionerende zorgrobots die “client-custom-made” oplossingen zal hanteren bij hulpbehoevenden zonder dat daar ook maar enige aansturing van buitenaf zal plaatsvinden.

Bepalend voor de juridische kwalificatie is of de robot een simpel instrument is, een rechtsobject dat wordt ingezet als instrument of als zelfstandige eenheid zal opereren.

⁸ Zie: <https://youtu.be/pyphUsEmoak>

De vraag of robots rechtssubjecten of rechtsobjecten zijn is voor een groot deel te beantwoorden op grond van functie en autonomie.⁹ Dit bepaalt of zij bij analogie worden beoordeeld als zaak, als ondergeschikte (artikel 6:170 BW)¹⁰, niet-ondergeschikte (artikel 6:171 BW), roerende zaak (artikel 6:173 BW), als dier (artikel 6:179 BW)¹¹ of als zelfstandig rechtssubject..¹²

Een complicerende factor is, dat het niet zo eenvoudig is om vast te knopen aan een verdeling van rechtssubjecten en rechtsobjecten.

3. De natuurlijke persoon

Om te identificeren welke aspecten van rechtspersoonlijkheid van toepassing zouden kunnen zijn op robots is een uiteenzetting van de kenmerken van de natuurlijke en die van een niet natuurlijke rechtspersoon relevant. Juridisch gezien is de natuurlijke persoon drager van rechten en plichten. Dit is gekoppeld aan het feit dat het hier een levend mens betreft en geen fictieve rechtspersoon. Een definitie van natuurlijke persoon is in het Nederlandse burgerlijk recht niet aanwezig.

Wel is er enige overeenstemming over wat kenmerkend is voor de natuurlijke persoon: niemand is gelijk in fysieke zin maar wel in juridische zin¹³, het is een mens van vlees en bloed in

⁹ Zie: R. VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN, *Robot Law, a Necessity or Legal Science Fiction?*, p.170.

Machine Medical Ethics and What About the Law? p.167 e.v; *Machine Medical Ethics*, p. 167-177, Red. Simon Peter van Rysewyk, Matthijs Pontier Springer, 2014.

¹⁰ In de *Principles of European Tort Law ("PETL")* is sprake van aansprakelijkheid voor 'auxiliaries' (6:102) – een toepasselijke term voor robots wat ons betreft, al wordt onder de PETL toch met name gedacht aan *personen*. Artikel 3:201 van de Draft Common Frame of Reference (DCFR) van de Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law spreekt van werknemers of "similarly engaged" anderen, waarbij de zinsnede "similarly engages another" aanknopingspunten zou kunnen bevatten in gevallen van onopzettelijke schade. Zie: P. GILIKER, "Vicarious Liability or Liability for the Acts of Others in Tort: A Comparative Perspective", *Journal of European Tort Law (JETL)*, 1/2011, p.38ff. Dan zal de robot wel als 'another' moeten worden gezien, waarbij de werkgever aansprakelijk is onder de voorwaarde dat hij nog wel beschikt over "the minimum abstract possibility of directing and supervising their conduct through binding instructions" (C VON BAR & E. CLIVE (eds.), *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law: Draft Common Frame of Reference*, p.3455).

¹¹ E. SCHAEER *et al*, Robots as Animals: A Framework for Liability and Responsibility in Human-Robot Interaction, in: Robot and Human Interaction Communication, 18th IEEE International Symposium, 2009, p. 72-77.

¹² R. VAN HOVEN VAN GENDEREN en E. VAN DUIN, ".... en verdient eigen rechten", *NRC*, 20 december 2014. Zie ook H. VAN DER PLUIJM (2013), *Rechten en Plichten voor Robots*, PC Active.

juridische zin de drager van rechten en plichten. De wet regelt wie Nederlander is, dat een ieder in Nederland de drager van rechten en plichten is maar niet wat een natuurlijke persoon is.¹⁴

Een kenmerk van de natuurlijke persoon wordt gevonden in het spirituele aspect van de natuurlijke persoon. Vanuit de religieuze fictie wordt hierbij vaak verwezen naar de aanwezigheid van de “ziel”. Niet-natuurlijke rechtspersonen en objecten hebben geen een ziel, wat dat ook moge zijn. Volgens de Catechismus van de Katholieke Kerk, die toch kan worden gezien als de expert op dit gebied, wordt "ziel" als volgt gedefinieerd: *"ziel" betekent het geestelijk beginsel in de mens. De ziel is het onderwerp van het menselijk bewustzijn en vrijheid.*

Die vrijheid van de besluitvorming, al dan niet onderdeel van de ziel, is de ethische en juridische achtergrond van de verantwoordelijkheid die we hebben als natuurlijke wezens.

Natuurlijke personen zijn soeverein in hun besluitvorming en daarom wettelijk verantwoordelijk voor hun daden. Jean Bodin beweerde dat de soevereiniteit in een enkel individu moet wonen. Deze soevereiniteit kan worden overgedragen aan andere "juridische entiteiten", de Staat, een bedrijf of een andere organisatorische eenheid. Deze juridische entiteiten moeten worden beschouwd als "rechtspersonen", met de macht om beslissingen te nemen met rechtsgevolgen. De grote vraag is natuurlijk of autonome technische of elektronische instrumenten, hardware en software, kunnen worden opgevat als dragers van rechten en of deze zouden kunnen worden bekleed met de macht om te fungeren als een rechtspersoon en zodoende rechtshandelingen kunnen verrichten of als dit als gemandateerde kunnen doen. Hun daden zou ook kunnen leiden tot aansprakelijkheid die niet direct is terug te voeren tot een andere verantwoordelijke rechtspersoon, bijvoorbeeld in het geval van werknemers, kinderen en dieren. Of zal er achter de handelende entiteit altijd een natuurlijke persoon moeten zijn die de ultieme drager van de rechten en wettelijke verantwoordelijkheid is?

Een natuurlijke persoon zal altijd een rechtssubject zijn met rechtspersoonlijkheid maar een rechtssubject, een rechtspersoon zal niet dezelfde rechten hebben als de natuurlijke persoon. De rechtspersoon, zijnde een natuurlijk persoon, kan het onderwerp van rechten en plichten zijn en kan handelen met juridische gevolgen. Er is geen sprake van dat één van deze personen fictief is of natuurlijk. Inherent aan deze persoon is dat hij in staat is maatschappelijk te functioneren en

¹⁴ Artikel 2 GW, jo. Boek 1, artikel 1 BW.

indien handelingsbekwaam, in staat tot het uitvoeren van rechtshandelingen met juridische gevolgen. Volgens de Nederlandse wet, in boek 1 van het burgerlijk wetboek, artikel 1, zal iedereen in Nederland de drager zijn van burgerrechten, met inbegrip van de persoonlijke rechten die alleen kunnen worden gedragen door natuurlijke personen. Ze kunnen stemmen voor andere natuurlijke personen bij verkiezingen en kunnen worden verkozen om andere natuurlijke personen te vertegenwoordigen. Ze kunnen lid van zijn een politieke partij of een kerk. Verder zullen ze het onderwerp zijn van de mensenrechten, het recht op leven, privacy, vrijheid van meningsuiting, recht op onderwijs of vrijheid van religie. Natuurlijke personen kunnen in de gevangenis worden gezet als veroordeeld worden voor een misdrijf. Natuurlijke personen kunnen trouwen met een andere natuurlijke persoon of een samenlevingscontract sluiten. Ze kunnen kinderen krijgen die door natuurlijke geboorte van andere natuurlijke personen een automatische natuurlijke- en rechtsrelatie zullen hebben. Maar ze kunnen ook geheel of gedeeltelijk natuurlijk afstammen van inseminatie met zaadcellen of eicellen van derde natuurlijke personen. Het is zelfs mogelijk dat de kinderen het resultaat zijn van de samenvoeging van de DNA van drie verschillende natuurlijke personen.¹⁵ Vooralsnog heeft dat geen juridische consequenties. Zou het anders zijn als de DNA verdergaand gemanipuleerd wordt? Of als er gebruik wordt gemaakt van niet-natuurlijke of niet-menselijke DNA? Is er een grens tussen natuurlijke en niet-natuurlijke personen? Robots kunnen vooralsnog niet worden gelijkgesteld met natuurlijke personen als bovengenoemde eigenschappen en verbonden rechten bepalend zijn voor de juridische kwalificatie. Welke positie neemt de semi-natuurlijke persoon in waarbij robot technologie en natuurlijke persoon elkaar zullen aanvullen?

Die vraag is er niet één waarop de wet en juridische opvattingen een antwoord kunnen geven of de enige of de laatste stem hebben: het is er een die de rechtswetenschap deelt met andere wetenschappen, politieke wetenschappen, de medische wetenschap, ethiek, psychologie en metafysica.¹⁶

¹⁵ <https://www.newscientist.com/article/2107219-exclusive-worlds-first-baby-born-with-new-3-parent-technique/>

¹⁶ Vgl. Geldart over rechtspersoonlijkheid: "The question is at bottom not one on which law and legal conceptions have the only or the final voice: it is one which law shares with other sciences, political science, ethics, psychology, and metaphysics". Geldart, *Legal Personality* (1911) 27 L. QUART.Ruv. 90, at 94. In Dewey, *Yale Law Review*, April 1926, nr.6, p. 655

De vraag kan worden gesteld welke eigenschappen relevant zijn om te bepalen wat een echte of natuurlijke persoon is. Mag een persoon 50% kunstmatige organen en ledematen hebben? Of 75%? Gebruiken we onderscheid op basis van de vrije wil en intelligentie? Als een natuurlijk persoon niet capabel is tot het zelfstandig uitvoeren van rechtshandelingen die rechtsgevolgen hebben plaatsen wij hem onder curatele, als ze niet wettelijk gezien volwassen zijn (in Nederland, 18 jaar) zijn die natuurlijke personen niet in staat om alle handelingen met rechtsgevolgen te verrichten. Dit is geen absolute regel. Minderjarigen en onder curatele gestelden kunnen een broodje, een ijsje of zelfs een fiets kopen, maar zullen niet in staat zijn om een auto of een huis te kopen. Hun ouders of curatoren hebben de plicht om hen te ondersteunen en hen te vertegenwoordigen. Er is een overgangperiode tussen volledige aansprakelijkheid voor gedragingen van kinderen tot de volwassenheid tussen 14 en 16 jarige leeftijd. Boven de zestien is de ouder of voogd niet aansprakelijk als hem geen verwijt treft voor een schadelijke handeling door het kind.¹⁷ Maar ook binnen dit systeem zijn er culturele en nationale verschillen. De leeftijd van volledige handelingsbevoegdheid is zowel in de Nederlanden en de Verenigde Staten vastgesteld op 18 jaar, maar een “volwassene” persoon in de VS is niet toegestaan om alcoholische dranken te kopen, maar kan een auto rijden op 16-jarige leeftijd of kan een vuurwapen kopen met 14 jaar in Montana. In een groot aantal landen in Afrika en Azië is er geen minimumleeftijd gesteld aan het huwelijk. India heeft recentelijk de grens van volwassenheid en berechting als zodanig verlaagd naar 16 jaar voor de plegers van een misdrijf.¹⁸ Dus de wet is verre van consequent, niet nationaal en zeker niet in internationale context. Wettelijke normen zijn niet absoluut voor natuurlijk personen. Daarbij wordt ook grofweg een grens gesteld zonder te kijken naar de kwaliteit van de handelingsbekwaamheid van natuurlijke personen. Hoewel er personen zijn die daar anders over denken, gezien het voorstel om vrouwen te verbieden kinderen te krijgen als de ouders daar blijkbaar niet toe in staat zijn, bijvoorbeeld als reeds verkregen kinderen uit huis zijn geplaatst.¹⁹

Verder kan ter relativering van de gestelde normen aangaande handelingsbekwaamheid van natuurlijke personen worden verwezen naar de historische context. Tot de afschaffing van de wet

¹⁷ Artikel 169, Boek 3 BW

¹⁸ Als reactie op de massa verkrachtingen in India; <http://zeenews.india.com/live-updates/2012-delhi-gang-rape-juvenile-justice-bill-debate-in-rajya-sabha-1837111>

¹⁹ Voorstel Ira van Winden, raadslid Leefbaar Rotterdam

op handelingsonbekwaamheid op 14 juni 1956 was de gehuwde vrouw in Nederland handelingsonbekwaam.²⁰ In België duurde dat tot april 1958. Wel bleef nog tot 1971 in het wetboek staan dat de man het “hoofd van de echtvereniging” was en de vrouw aan hem “gehoorzaamheid was verschuldigd”. Ter vergroting van de complexiteit kan nog worden verwezen naar het feit dat er onderscheid wordt gemaakt in de rechten voor natuurlijke personen. Huwelijken tussen natuurlijke personen van homoseksuele aard zijn in het merendeel van de landen in onze wereld niet toegestaan. In vele landen is homoseksualiteit illegaal en in sommige landen onderworpen aan de doodstraf. Concluderend kan worden vastgesteld dat zelfs de inhoudelijke invulling van de rechtspersoonlijkheid van natuurlijke personen niet homogeen is. Dit uitgangspunt kan tevens worden gehanteerd voor de juridische kwalificatie van de robot. De functie en inzet kan bepalend zijn voor de mate van rechtspersoonlijkheid.

4. De natuurlijke persoon en het menselijk gedrag, bepalend voor rechtspersoonlijkheid?

In de film “Bi-Centennial Man” naar het gelijknamige boek van Isaac Asimov²¹ wil de robot Andrew Martin erkend worden als natuurlijke persoon. In eerste instantie wordt zijn verzoek door de president van het hof afgewezen omdat een robot niet als natuurlijke persoon kan worden erkend. De overweging die deze afwijzing draagt is dat een “robot eeuwig leeft en niet kan sterven.” De robot vraagt jaren later herziening aan van dit oordeel omdat de robot zodanig is aangepast dat hij kan sterven.

Andrew Martin: *In a sense I have. I am growing old, my body is deteriorating, and like all of you, will eventually cease to function. As a robot, I could have lived forever. But I tell you all today, I would rather die a man, than live for all eternity a machine.*

Een interessante discussie, temeer daar er nu wordt gesuggereerd vanuit verschillende wetenschappelijke bronnen dat ouderdom een ziekte is die kan worden genezen en ieder mens in ieder geval binnenkort 130 jaar oud zou kunnen worden en misschien op termijn onsterfelijk...

²⁰ Op 14 juni 1956 nam de Tweede Kamer het wetsontwerp van minister J.C. van Oven aan dat dit regelde, zodat de gehuwde vrouwen vanaf 1 januari 1957 handelingsbekwaam waren.

²¹ — [Isaac Asimov, The Bicentennial Man and Other Stories](#), 1972, later bewerkt door Asimov als [The Positronic Man](#) (1993), co-written with [Robert Silverberg](#), uiteindelijk de basis heft gevormd voor het script van de gelijknamige film [Bicentennial Man](#), uit 1999 starring [Robin Williams](#).

Een andere overweging die wordt gehanteerd om de kwalificatie natuurlijke persoon te verkrijgen betreft het bestaan van een vrije wil:

“It has been said in this courtroom that only a human being can be free. It seems to me that only someone who wishes for freedom can be free. I wish for freedom.”²²

De opvatting of een autonoom denkend en zelf beslissende robot te kwalificeren is als natuurlijke persoon is een tamelijk vergaande en zeker niet waterdichte stelling. De vrije wil, door Descartes aangegeven als gebaseerd op het feit dat wij als mens de ervaring hebben door die vrije wil te kennen, zou ook volgens Aristoteles bij dieren bestaan.²³ Jhering had een andere opvatting en ging er van uit dat alleen natuurlijke personen rechten konden ontvangen;

No intuition of things intellectual but only a symbolic [discursive] knowledge of them is given to man. Intellection is possible to us only through universal concepts in the abstract, not through a singular concept in the concrete. For all our intuition is bound to a certain formal principle ... this formal principle of our intuition (space and time) is the condition under which anything can be an object of our senses, and being thus the condition of sensitive knowledge it is not a means to intellectual intuition. Further, all the matter of our knowledge is given by the senses alone, whereas a noumenon, as such, is not to be conceived through representations derived from sensations. Consequently, a concept of the intelligible as such is devoid of all that is given by human intuition. (2:396)

Hetzelfde geldt ten aanzien van intelligentie. Zonder in te gaan op de opvattingen die bestaan over de vele vormen van intelligentie wil ik deze referentie beperken tot de intelligentie die nodig is om als natuurlijke persoon deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer. Daartoe is het noodzakelijk dat er begrip is over de consequentie van handelingen die in dit verkeer worden verricht (met rechtsgevolg). Vrijwel elke robot zal nu of in de nabije toekomst kunnen voldoen aan de Turing test, de kwalificatie voor intelligentie op “menselijk” niveau.²⁴

²² idem

²³ Descartes, Principia Philosophiae, 1973. Jhering had een andere opvatting:

²⁴ The Turing Test, proposed by Alan Turing (1950), was designed to provide a satisfactory operational definition of intelligence. Turing defined intelligent behavior as the ability to achieve human-level performance in all cognitive tasks, sufficient to fool an interrogator

Het voldoen aan deze test geeft de indruk dat men van doen heeft met een mens, iets waar bijvoorbeeld bij andere primaten zeker niet aan kunnen voldoen. Toch worden er dienaangaande regelmatig pogingen gedaan om deze primaten een vorm van rechtspersoonlijkheid te verschaffen. Ten aanzien van de als redelijk intelligent aangegeven chimpansee werd door het appel hof in New York een beroep op persoonlijke vrijheid (Habeas Corpus) als natuurlijke persoon niet aanvaard:

*the court states that chimpanzees, although cognitively complex, aren't entitled to the same legal status as human beings. "[We] conclude that a chimpanzee is not a "person" entitled to the rights and protections afforded by the writ of habeas corpus,". Only people can have rights, the court states, because only people can be held legally accountable for their actions. "In our view, it is this incapability to bear any legal responsibilities and societal duties that renders it inappropriate to confer upon chimpanzees the legal rights ... that have been afforded to human beings."*²⁵

Het Non Human Rights Project, appellant in deze zaak, was het hier niet mee eens en meende dat:

The Court ignores the fact that the common law is supposed to change in light of new scientific discoveries, changing experiences, and changing ideas of what is right or wrong," she says. "It is time for the common law to recognize that these facts are sufficient to establish personhood for the purpose of a writ of habeas corpus."

Ook dierenrechten activisten in Nederland zijn het hier mee eens:

*Chimps kunnen samenspannen, verzinnen listen en beheersen het spel van de macht even goed als Maxime Verhagen.*²⁶

Descartes kon nog beweren dat dieren louter machines waren vanwege hun gebrek aan cognitieve vermogens maar gezien de hierboven aangegeven discussie is die visie enigszins aangetast. Dieren zijn geen zaken maar bepalingen met betrekkingen tot zaken zijn op dieren van toepassing, met inachtneming van de op wettelijke voorschriften en regels van ongeschreven

²⁵ New York Supreme Court of Justice

²⁶ <http://www.dierenrecht.nl/standpunten/rechten-voor-dieren>

recht gegronde beperkingen, verplichtingen en rechtsbeginselen, alsmede openbare orde en de goede zeden.²⁷ Hoewel dieren vooralsnog geen rechten hebben zullen zij op grond van hun rol in de samenleving toch met bepaalde rechten zijn omkleed. Mishandeling of verwaarlozing van dieren wordt niet geaccepteerd en is als zodanig ook opgenomen in het wetboek van strafrecht en zijn bepaalde rechten voor dieren sinds 2011 in de “wet dieren” opgenomen.²⁸ Daarmee heeft een dier nog geen rechtspersoonlijkheid maar er is een maatschappelijke neiging om wel meer rechten aan dieren te geven en niet slechts aan de juridisch en economisch eigenaar van een dier die overigens wel meer plichten ten aanzien van het dier heeft gekregen in het kader van zorgvuldig en diervriendelijk handelen.

De vraag is of ten aanzien van bepaalde sociale robots als huisdier, gezelschapsrobots en sexrobots een zelfde regime moet gelden²⁹.

Er worden argumenten aangevoerd om ook dieren een vorm van rechtspersoonlijkheid te bieden. Ook dieren kunnen, onder invloed van verschillende informatie verschillende beslissingen nemen. Is daarmee duidelijk dat zij minder over een vrije wil beschikken dan mensen die ook hun beslissingen baseren op cognitief verkregen informatie?

Gesteld wordt dat de chimpansee niet veel zou onderdoen voor de mens als het gaat om zijn ratio en intelligentie, temporeel inzicht, zelfbewustzijn en zelfbeheersing, *theory of mind*, zijn sociale en emotionele repertoire, nieuwsgierigheid, communicatie en zijn vermogen om te verlangen en intentioneel te handelen.³⁰ Voor de voorvechters van grondrechten voor chimpansees vormen deze capaciteiten bij uitstek datgene wat een chimpansee tot een persoon³¹,

²⁷ Artikel 2a, Boek 3 BW

²⁸ Artikel 350 lid 2 WvS, en Wet van 19 mei 2011, houdende een integraal kader voor regels over gehouden dieren en daaraan gerelateerde onderwerpen (Wet dieren)

²⁹ Vgl. van de opvattingen van Kate Darling in: *Electronic Love, Trust, & Abuse: Social Aspects of Robotics*, Miami, 1 April 2016.

³¹ Zoals gesteld door dr. A.E. de Hingh in: Komt een aap bij de rechter, Een kritische beschouwing over de mogelijkheid en de wenselijkheid van grondrechten voor chimpansees onder verwijzing naar De Amerikaanse filosoof Regan beschouwt een dier dat deze capaciteiten bezit als een “*subject of a life*”. Zie Regan 2001, p. 17. “The criterion the rights view proposes is that of being the subject of life, a criterion that specifies a set of psychological capacities (for example the capacities to desire, remember, act intentionally, and feel emotions) as jointly sufficient for such value. At least some nonhuman animals arguably possess these capacities.”

een rechtssubject³² en een drager van grondrechten maakt.³³ Helaas, voor de dierenrechtenvoorvechters heeft deze redenering tot nu toe niet geresulteerd in een daadwerkelijke rechtspersoonlijkheid voor dieren. Een maatschappelijke groepering als voorvechter voor robotrechten is nog niet opgericht. Persoonlijk gaat mij deze opvatting te veel in de richting van wishful thinking. Ik zou de getrainde chimpansee niet vertrouwen achter het stuur van een auto zolang deze auto niet volstrekt autonoom functioneert. Noch is het verheffend om een gesprek met een chimpansee aan te gaan. De kans dat met een robot op een hoger niveau kan worden gecommuniceerd is dan aanzienlijk groter.

5. Niet-natuurlijke rechtspersonen.

De maatschappij heeft naast de rechtssubjecten van natuurlijke, menselijke oorsprong behoefte getoond aan andere rechtspersoonlijkheid bezittende entiteiten, rechtspersonen met een maatschappelijk, bestuurlijk of economisch karakter zoals geregeld in Boek 2 BW.³⁴

De niet-natuurlijke rechtspersoon kan ook een bedrijf of andere entiteit zijn. Een natuurlijke persoon kan geen bedrijf zijn maar zal dit bedrijf om te handelen met rechtskracht vertegenwoordigen. In gestructureerde samenlevingen uit het verleden was het al veel eerder gebruikelijk om de entiteit van de rechtspersoon te gebruiken. In de antieke Egyptische samenleving was het gebruikelijk om de juridische structuur van een stichting te gebruiken om tempels te onderhouden. In de Romeinse beschaving waren er meerdere entiteiten met rechtspersoonlijkheid, de universitates personarum, vergelijkbaar met corporaties of bestuurscolleges met eigen identiteit en rechtspersoonlijkheid.

Een zeer bekende Nederlandse internationale onderneming met rechtspersoonlijkheid, de eerste multinational, was de Verenigde Oost-Indische Compagnie (VOC), in 1602 opgericht. Het

³² Volgens de Amerikaanse jurist Wise zijn chimpansees “beings that have practical autonomy and that are therefore entitled to legal personhood and basic liberty rights”- Wise in press, p. 3.

³³ Ook in de Oostenrijkse zaak werden de “verrassende cognitieve vaardigheden” van de chimpansee genoemd als hét doorslaggevende argument om Hiasl naar geldend recht als persoon te categoriseren of hem op zijn minst naar analogie basale rechten toe te kennen. Zie Franzinelli 2009, p.2.

³⁴ Deze passage is ontleend aan een eerder artikel in de special ‘robotrecht’ in Computerrecht door Stefan de Schrijver en ondergetekende.

aanpassen van de juridische werkelijkheid aan de maatschappelijke en economische behoefte is van alle tijden.

Een rechtspersoon is wat eigendomsrechten betreft gelijk met de positie van individuen, natuurlijke rechtspersonen, tenzij de wet anders bepaalt.³⁵ Een rechtspersoon heeft, op een vergelijkbare manier als een individu, rechtspersoonlijkheid om deel te nemen aan maatschappelijk relevante de rechtsverhoudingen. Een rechtspersoon kan naar de rechter stappen indien zijn belangen worden geschaad of voor die rechter worden gedaagd als hij onrechtmatig ten aanzien van een ander rechtspersoon of natuurlijke persoon heeft gehandeld.

Zoals John Dewey in 1926 reeds in het Yale Journal of Law stelde: "The Corporation is a right-and-duty-bearing entity."³⁶ En, zoals gesteld, niet gelijk aan de mens, hebben ze wel een rechtspersoonlijkheid om op te treden in juridische zin. Hoewel het een juridische fictie is, verleend aan organisaties en andere entiteiten, kunnen ze alleen handelen op een rechtmatige manier die in het belang en het doel van deze juridische entiteit is. Zo is de fictie een soort "augmented reality", als laag om de maatschappelijke werkelijkheid en niet denkbeeldig, althans niet binnen een maatschappij die is gebaseerd op een juridische werkelijkheid. Er is wereldwijd een heel spectrum van rechtspersonen in het burgerlijk recht. In de Verenigde State betekent dit zelfs in zekere mate toepassing van de Bill of Rights garanties aan corporaties. Carl Mayer beschrijft deze situatie in de Verenigde Staten aan de hand van de ontwikkeling van de gelijke behandeling op grond van de veertiende amendement. Bedrijven worden beschouwd als personen die voor het doel van veertiende amendement het recht op gelijke bescherming en een eerlijk proces dienen te hebben.³⁷

De juridische systemen variëren, maar de essentie van rechtspersonen is niet verschillend, dus ik zal deze voorbeelden gebruiken om de analogie te zien in de vergelijking en begrip voor een mogelijke juridische constructie voor kunstmatige intelligente entiteiten. Essentieel hierbij is de beschrijving van de doelstellingen in de samenleving en hiermee samenhangende rechten. Voor

³⁵ Boek 3: artikel 5 BW.

³⁶ John Dewey, the Historic Background Of Corporate Legal Personality, Yale Law Journal, April 1926, p.26.

³⁷ Carl J. Mayer, , Personalizing the Impersonal: Corporations and the Bill of Rights, Hastings Law Journal, March, 1990; Volume 41, No. 3.

natuurlijke personen is dat niet relevant. Natuurlijke personen hoeven geen doel te hebben in de samenleving om toch alle rechten te hebben.

5.1 Verschillende rechtspersonen

Niet natuurlijke rechtspersonen hebben niet allemaal dezelfde juridische bevoegdheden en verantwoordelijkheden. Ook hier is doel en functie bepalend. De belangrijkste verschillen met natuurlijke personen zijn dat niet-natuurlijke rechtspersonen ook object van een rechtshandeling kan zijn; ze kunnen worden verkocht, beëindigd of gesplitst in juridische zin. Dit aspect zal ook, in ieder geval in het huidige systeem een aspect zijn waar de robot of een AI systeem onderworpen zal zijn. Met name het toezichthoudende aspect op rechtspersonen als raad van bestuur of aandeelhoudersvergadering is interessant voor het toezicht op een eventuele rechtspersoonlijkheid van robots. Zal een aangepaste bestuurdersverantwoordelijkheid zoals bij (andere) kunstmatige rechtspersonen een oplossing kunnen vormen? Kan bij onjuist of onrechtmatig functioneren de juridisch verantwoordelijkheid worden beëindigd?

De natuurlijke persoon kan niet worden beëindigd op een juridische manier, hoewel door hun fysieke beëindiging door doodstraf of euthanasie ook hun juridisch leven wordt beëindigd en sommige van hun rechten kunnen worden ingetrokken. Ook kunnen natuurlijke personen hun nationaliteit verliezen als ze deelnemen aan een buitenlands leger. En natuurlijk kunnen ze hun wettelijke bevoegdheid verliezen als ze hun verstand verliezen en niet in staat zijn om op te treden in juridische zin en onder curatele geplaatst worden. Juist deze vorm van rechtenbeperking zou een oplossing kunnen zijn als veiligheidsventiel voor een meer onafhankelijke rechtspositie van robots. Door de robot opnieuw onder controle te brengen van een curator of voogd, dit kan een toezicht houdende organisatie zijn, kan de ontwikkeling van de robot of AI systeem in goede banen worden geleid. In hoeverre een robot als instrument, dier, slaaf, getrouwde vrouw tot 1956 of als kind moet worden gepositioneerd zal ik in de volgende paragraaf aan de orde stellen.

6. De artificiële intelligente robot

De voorgaande uiteenzetting over rechtspersoonlijkheid dient ter vergelijking met de rol en persoonlijkheidsaspecten van robots. Zou die rechtspersoonlijkheid wel wenselijk zijn voor robots?

De overweging of een zodanig autonoom functionerende kunstmatig intelligente robot een zekere rechtssubjectiviteit dient te bezitten is afhankelijk van de daadwerkelijke maatschappelijke noodzaak. Met andere woorden: kan een maatschappij in de toekomst functioneren zonder enige vorm van rechtspersoonlijkheid voor autonome kunstmatig intelligente entiteiten.

De Robot of het Artificial Intelligence (AI) systeem wordt gehanteerd om een geavanceerde computertechnologie te beschrijven die gericht is op een zo volmaakt mogelijke nabootsing van intelligent menselijk gedrag.³⁸ Enerzijds, om (menselijke) intelligentie te kunnen begrijpen en anderzijds om intelligente schepsels te creëren die autonoom kunnen opereren in complexe, veranderende situaties.³⁹

Een voorbeeld van zo'n autonoom functionerend systeem is "Watson" van IBM die – of dat, op het ogenblik talrijke taken verricht op het gebied van DNA onderzoek, onderwijs en zaadveredeling, om er een paar te noemen.⁴⁰ Overigens ontvangt dit systeem zijn initiële instructies van een natuurlijke persoon.

De inzet van autonome robots zal vergelijkbaar zijn met de inzet van natuurlijke personen door instellingen en organisaties als werkgeven of opdrachtgever. Als voorbeeld noem ik een sociale dienst die een zorgrobot inzet ter ondersteuning van een hulpbehoevende. De robot is geschikt voor het managen van het huishouden, het bestellen van producten en diensten, het uitvoeren van fysieke ondersteuning en het analyseren van medische problemen en het vervolgens verrichten

³⁸ Shoyama, *Can. J. L. & Tech.* 2005, vol. 4, no. 2, p. 129.

³⁹ Russell & Norvig 2010, *Artificial Intelligence, A Modern Approach*, 3rd ed. p. 1 en 18. Ook verwijzing naar definitie: "The art of creating machines that perform functions that require intelligence when performed by people" (Kurzweil, 1990).

⁴⁰ <http://www.ibm.com/watson/>

van medische handelingen. Het is ook zeker denkbaar dat robots worden ingezet voor technische en commerciële afspraken in de precontractuele fase van onderhandelingen.

De juridische consequenties van die ontwikkeling zijn groot. Een maatschappij die afhankelijk is van autonome systemen als robots kan niet zonder een juridische inbedding van die ontwikkeling. Het is zeer voorstelbaar dat er in de toekomstige maatschappij behoefte bestaat aan een mate van juridische verantwoordelijkheid en rechtspersoonlijkheid van robots zodat de rechtsgevolgen van die handelingen een plaats kunnen krijgen. Daarbij dient onderscheid te worden gemaakt tussen volledig autonoom functionerende entiteiten en die entiteiten die op basis van eerder ingevoerde instructies functioneren. Daarnaast zullen er met name in de medische sector moleculaire nano-robots worden ingezet van chemische of organische oorsprong. Vooralsnog zullen dit soort robots niet autonoom functioneren maar in een toekomstig scenario is dit zeker mogelijk

Misschien dient de ontwikkeling van zelflerende algoritmen eerder juridisch te worden ingebed alvorens over te gaan tot de vraag of rechtspersoonlijkheidverlening aan robots aan de orde is...

7. Rechtssubject of object specialis?

De definitie van rechtssubject valt vooralsnog niet samen met de karakteristiek van een robot, maar vertoont een toenemend aantal raakvlakken. Door de variatie in soorten robots, van stofzuiger tot seks-robot, is het onmogelijk om een eenvormig juridisch regime voor robots te voorzien. Ditzelfde geldt eigenlijk voor rechtspersonen als b.v.'s, n.v.'s, stichtingen, etc. Deze rechtspersonen worden naar doel en functie gekwalificeerd en hebben ook verschillende rechten en verplichtingen. Voor natuurlijke personen geldt een vergelijkbare specificatie wat betreft de handelingsbevoegdheid. Kinderen en onder curatele gestelden hebben een rechtspositie die onder toezicht valt van een andere natuurlijke persoon of rechtspersoon. Maar ook bij natuurlijke personen zal functie en activiteit effect hebben op hun invulling van rechtspersoonlijkheid en de verrichting van rechtshandelingen. Ambtenaren en militairen hebben een andere rechtspositie dan overige natuurlijke personen.

Naarmate de typering van de robot specifiekere wordt zal een herbezinning op de mate van rechtssubjectiviteit wenselijk zijn. Daarbij hoeft die rechtssubjectiviteit niet gelijk te zijn aan de rechtspersoonlijkheid zoals als wij die in het positieve recht kennen. Voor zover wij zouden besluiten of dat het tijd wordt voor de uitbreiding van het begrip rechtspersoonlijkheid naar een nieuwe “sui generis” constructie zullen de elementen van autonomie bepalend moeten zijn.

De mate van geschiktheid voor rechtspersoonlijkheid, autonomie en intelligentie kan vereenvoudigd worden weergegeven door de volgende formule $r=ai*mb>hi=rp$.⁴¹ Daarbij wordt tot nu toe in aanmerking genomen:

*“Juridische handelingen zullen altijd uitgevoerd worden door juridische subjecten, zijnde rechtspersonen. Geautomatiseerde systemen, elektronische of andere, al dan niet autonoom, worden meer en meer gebruikt om deel te nemen aan allerlei soorten relaties in onze wereldwijde maatschappij. Het feit dat deze systemen en toestellen autonoom kunnen handelen en veranderingen kunnen teweegbrengen in juridische verhoudingen zal uiteindelijk steeds rechtsgevolg hebben voor de gebruiker van het systeem”.*⁴²

Deze redenering is van toepassing als te achterhalen is wie de gebruiker, en verantwoordelijke, is voor het systeem. Dit zal in de nabije toekomst een steeds groter probleem worden om vast te stellen naarmate systemen autonomer functioneren en interacteren met vergelijkbare systemen. Autofabrikanten van “slimme” auto’s hebben vooralsnog een risico aansprakelijkheid aanvaard waarbij de verantwoordelijkheid voor fouten of het onvolledig functioneren van het systeem van automatische besturing in eerste instantie bij de producent komt te liggen.⁴³

Daarbij wordt tot nu toe de slimme auto als rechtsobject gezien, niet als actor, laat staan als rechtssubject.

Maar is de grens van rechtsobject en rechtssubject altijd even duidelijk? Rechtsobjecten zijn immers goederen, diensten of voorwerpen die het onderliggende doel van rechten en plichten zijn. Objecten kunnen nooit dragers van rechten en plichten zijn vergelijkbaar met een

⁴¹ R, Robot = autonomous artificial intelligence maar maatschappelijke behoefte groter dan human intelligence leidt tot behoefte aan rechtspersoonlijkheid

⁴² R. VAN DEN HOVEN VAN GENDEREN, p. 170 (eigen vertaling naar het Nederlands).

⁴³ <https://www.media.volvocars.com/global/en-gb/media/pressreleases/167975/us-urged-to-establish-nationwide-federal-guidelines-for-autonomous-driving>

rechtspersoon. De rechtsobjecten betreft met name zaken, producten en diensten, maar ook om meer abstracte begrippen als de organisatie of het bedrijf. De laatste twee genoemde kunnen op hun beurt rechtspersonen zijn die rechtshandelingen kunnen uitvoeren. Deze speciale constructie wordt ook beschreven als een geheel van actieve en passieve eigendomsrechtelijke elementen. De aansprakelijkheid van een rechtspersoon, zal ook gelden voor de directeur of bestuursleden, als natuurlijke personen. Een vergelijkbare positie zou van toepassing kunnen zijn op AI en robots. Robots kunnen zonder meer gekwalificeerd worden als rechtsobject maar ze kunnen ook een speciale positie innemen. Meermalen is de vergelijking gemaakt met slaven. Reeds in 2005 werd de intelligent agent, een “software-robot” vergeleken met een slaaf, ingezet ter uitvoering van een bepaalde taak.⁴⁴ Maakt men die vergelijking met de positie van de Romeinse slaaf dan moet mede in aanmerking worden genomen dat die slaaf aanzien kon hebben en een rechtsvertegenwoordigende positie bezat, vermogen kon bezitten onafhankelijk rechtshandelingen kon verrichten en als getuige kon optreden in rechtszaken. Bovendien kon hij door zijn meester tot vrij man worden verklaard (manumission). Dit was niet zo vreemd omdat destijds op een bevolking van een miljoen mensen in Rome 400.000 slaven waren. Deze positie zou vergelijkbaar kunnen zijn met de positie van de robot in de toekomstige maatschappij. Hierbij is met name bepalend in hoeverre het wenselijk is dat de robot rechtshandelingen zal verrichten. Heeft de maatschappij behoefte aan dat soort robots? Van een stofzuiger is die positie duidelijk. Heel anders ligt dat bij een sociale robot die boodschappen voor een hulpbehoevende zal bestellen of bepaalt wanneer en welke medicijnen moeten worden toegediend.

8. De rechtshandelingen

Waarom is het zo belangrijk om een rechtspersoonlijkheid voor robots bepalen? Als de robot acteert met het voornemen om de juridische omstandigheden te veranderen moet hij ook een zekere juridische kwalificatie hebben die verder gaat dan een rechtsobject. Daarnaast zal een zekere vorm van aansprakelijkheidstelling moeten worden gevonden die uiteindelijk het best past bij de praktische kwalificatie en de rol in de maatschappelijke werkelijkheid. Het mag waarschijnlijk worden geacht dat robots zowel in de advisering, de gezondheidssector als in de

meer exotische dienstverlening een belangrijke rol zal gaan spelen zonder dat deze handelingen worden aangestuurd door natuurlijke personen.

De vertegenwoordiger van het uitvoeren van de rechtshandelingen bestaat tot nu toe altijd uit een groep of een enkele identificeerbare natuurlijke personen, het bestuur, de ambtenaar, de politiek verantwoordelijke vertegenwoordiger en erkende natuurlijk persoon. Bij de inzet van robots op die gebieden zal die verantwoordelijkheid meestal zijn terug te voeren op diezelfde groep en zal de robot een beleidsvoorbereidende of zelfs een vertegenwoordigende rol spelen.

Wel is het denkbaar dat de robot ook in de publieke sector een zeker mandaat zal moeten krijgen om die taken te verrichten. Hier is dus ook sprake van een nader te bepalen verantwoordelijkheid. Het aanhouden van een verdachte door een “robocop” zal ook juridisch moeten worden gezekerd. Rechtspersonen en natuurlijke personen kunnen in de toekomst vertegenwoordigd worden door robots, een andere situatie dan de vertegenwoordiging van rechtspersonen door natuurlijke personen. Hoe lossen we dit juridisch op? Dat kan alleen door de robot bepaalde bevoegdheden te geven die relevant zijn voor de door hem uit te voeren taak.

De acties van een geautomatiseerd systeem kan juridische gevolgen hebben. De geavanceerde robot, ontmoet andere bots en wisselt een aantal codes uit die kunnen resulteren in een overeenkomst om een bepaalde plaats te reserveren of het kopen van een product of dienst. Er zal een mogelijk elektronische overeenkomst worden gesloten die door beide elektronische "partijen" zal worden aanvaard zonder enige tussenkomst of zelfs bevestiging door een natuurlijk persoon.

Tot nu toe was het feit dat een natuurlijk persoon machines en instrumenten gebruikte met een bepaald doel niet relevant. Een chirurg die een mes gebruikt om een incisie te maken en bij een patiënt een fout maakt kan het mes of de producent van het mes niet kwalijk nemen dat hij een fout maakt (behalve als het een materiaalfout betreft). In tijden van oorlog kan de producent van wapens niet verantwoordelijk worden gesteld voor de slachtoffers in die oorlog. De hoogste commandant, maar ook ondergeschikten kunnen echter wel verantwoordelijk worden gesteld voor mogelijke oorlogsmisdaden. Maar wat gebeurt er als deze wapens niet langer geïnstrueerd of aangestuurd worden door natuurlijke personen? Of, als zij informatie die hun werking zal

bepalen zonder menselijke tussenkomst verzamelen? Als een drone is ontworpen voor het herkennen van dreigend gevaar en daaropvolgend dit gevaar zal vernietigen zonder instructies of tussenkomst van natuurlijke personen? Vooralsnog vindt de vernietiging plaats door de actie van een natuurlijke persoon met behulp van een joystick (what's in a word).

Wat is de kwalificatie van bovengenoemde casus als de chirurg de operatie niet zelf doet, maar laat uitvoeren door een door geavanceerde data gevoed laser instrument, dat alle medische gegevens zelf met inbegrip van de patiënt-documentatie heeft verzameld? Of als de computer of de sociale robot bepaalt welke medicijnen een patiënt vereist op basis van de patiëntdossiers in de database? Ook deze acties veranderen de juridische omstandigheden doordat de acties rechtseffect sorteren

Is er een onderscheid tussen een autonoom werkende elektronische systeem als autonome speler en het gebruik van dit systeem als een instrument? Zij voeren immers beiden activiteiten die rechtsgevolgen hebben.

Rechtshandelingen zullen altijd worden uitgevoerd door rechtssubjecten, zijnde rechtspersonen. Geautomatiseerde systemen, elektronisch of anderszins, worden steeds meer gebruikt in allerlei relaties binnen onze mondiale samenleving. Het feit dat deze systemen en robots en apparaten zelfstandig kunnen handelen en veranderingen in juridische verhoudingen zullen creëren zullen uiteindelijk effect hebben op de positie van de betrokken rechtspersonen, contractpartijen of derden.

Maar wat is in wezen het verschil tussen de vertegenwoordiger in een menselijke vorm, de natuurlijke persoon, of de robot vertegenwoordiger, die een kaart voor een toneelstuk reserveert of was naar de stomerij brengt? Ik denk dat we een onderscheid moeten maken tussen de verschillende fasen van het juridische proces van de (re)presenstaties van het (semi-) autonoom systeem.

Als de actie is geïnitieerd door een individu of een groep van natuurlijke personen is de actie te identificeren tot die initiator.

Zelfs als een inlichtingenorganisatie spyware plaatst in onze wereldwijde informatie- en communicatiesysteem kunnen we niet we niet volhouden dat dit intelligente programma verantwoordelijk is voor de operationalisering ook al heet dit programma PRISM.

Dus in de opdracht fase van de natuurlijke persoon of groep van personen is of zijn de verantwoordelijke speler(s) te identificeren. Het verschil in functionele uitvoering is niet relevant. Het gebruik van, zoekmachines voor vinden van tickets, drones voor het leveren van pakketten aan een cliënt of sturen van raketten op een waargenomen vijand zal geen juridisch verschil te maken.

Indien de praktische en juridische verantwoordelijkheid is terug te voeren op een te identificeren rechtspersoon is er geen verandering in de juridische positie van de praktische actor noodzakelijk. Het blijft een product en rechtsobject waarvoor de rechtspersoon verantwoordelijk blijft. Daarnaast bestaan nog de regelingen ten aanzien van productaansprakelijkheid indien het een ondeugdelijk product betreft.

Hierbij is het overigens interessant om te verwijzen naar de uitzondering van artikel 189 lid 1 sub e van Boek 6 BW:

- het op grond van de stand van de wetenschappelijke en technische kennis op het tijdstip waarop hij het product in het verkeer bracht, onmogelijk was het bestaan van het gebrek te ontdekken;

Deze ontsnappingsclausule kan in bij de nog experimentele fase van de inzet van volledig autonome robots voor de producent interessant zijn.

Vooralsnog wordt deze uitzondering ter zijde geschoven door de producenten van autonoom of de semi autonoom functionerende auto als de google car, Volvo en de Tesla. Het zou vanuit pr standpunt op dit moment ook niet verstandig zijn. Maar of deze risico-aansprakelijkheid ook in

de nabije toekomst zal worden aanvaard lijkt me twijfelachtig gezien de kosten alsook de toenemende onmogelijkheid om de schade alleen aan de producent toe te schrijven.

Als er sprake is van controleerbare identificatie van partijen zal bij schadelijk handelen het uiteindelijke rechtsgevolg worden toegeschreven aan de oorspronkelijke opdrachtgever aan het systeem of robot en zal de aansprakelijkheid alleen worden verminderd als er een reden voor disculpatie is. Stel dat een gemandateerde vertegenwoordiger zijn verstand verliest en ontoerekeningsvatbaar wordt, dan kunnen de handelingen nietig worden verklaard. Trekt men in het laatste geval een parallel met de robot dan kan een niet-opzettelijke verstoring van het systeem de aansprakelijkheid van de initiërende natuurlijke persoon verminderen bij het gebruik van dit systeem.

Deze opvatting deel ik met Voulon, in die zin dat elke juridische gevolg dat is veroorzaakt door een autonome en minder autonoom systeem moet worden toegeschreven aan de natuurlijke of rechtspersoon die de keuze heeft gemaakt om het systeem in zijn dienst handelingen te laten verrichten.⁴⁵ Men zou het niveau van aansprakelijkheid van de natuurlijke of rechtspersoon die betrekking hebben op de mate van controle die men heeft over het autonome systeem daarbij mee moeten laten tellen. Dit zou echter alleen het geval met betrekking tot aansprakelijkheid en verantwoording aan de natuurlijke of rechtspersoon zijn. De storing of fout van het autonome systeem kan van betekenis zijn met betrekking tot de verantwoording van de juridische aansprakelijke actor. Het autonome systeem als zodanig echter, kan nooit een juridische verantwoordelijkheid dragen zolang er geen sprake is van een zekere rechtspersoonlijkheid.

9. Conclusie en stappen in de toekomst

Hoewel een autonoom systeem of robot, zelfs met een onafhankelijke intelligentie en emotie zou functioneren in onze maatschappij zou dit niet direct hoeven te resulteren in een behoefte aan rechtspersoonlijkheid die vergelijkbaar is met de rechten en plichten van natuurlijke en rechtspersonen in het positieve recht. Zelfs als een autonoom systeem de Turing test passeert, zou dit geen wettelijke verantwoordelijkheden te creëren. Wel kan het voorstelbaar zijn dat bepaalde vormen van acteren door autonoom functionerende intelligente systemen als

⁴⁵ Marten Voulon, "Automatisch contracteren", dissertation, Amsterdam 2010.

bijvoorbeeld sociale robots of opsporing- en handhaving robots een zekere vorm van rechtspersoonlijkheid dienen te verkrijgen om hun taak te verrichten maar essentieel hierbij is dan dat er een maatschappelijke noodzaak is.

Er zou kunnen worden gekozen voor een aanpassing van de wet of eventueel zelfs een sui generis norm voor autonome robots. Dit dient afhankelijk te zijn van de mate van autonomie en maatschappelijke behoefte. Voor de kwalificatie van de robots kan de indeling van ISO normen als voorbeeld dienen.⁴⁶ Bij de International Standardisation Organisation kan wel al een ontwikkeling worden geconstateerd om de rol van de robot anders te beschouwen (op het gebied van veiligheid) door een norm te aanvaarden voor robot/menselijke samenwerking.⁴⁷ Men zou zich ook kunnen voorstellen dat er bepaalde wijzigingen zullen worden aangebracht in het bestaande recht om een praktische systeem vertegenwoordiging van autonome systemen te creëren ten behoeve van de initiële juridische actor, de natuurlijke persoon of rechtspersoon. Deze wijzigingen in de wet zullen afhankelijk zijn van een juiste omschrijving van de mate van betrouwbaarheid van de representatie door die robot, het doel en de wilsverklaring van de betrokken rechtspersonen. Voor een vergelijkbare ontwikkeling kan worden verwezen naar de aanvaarding van de niet-natuurlijke rechtspersoon in het positieve recht maar ook naar de aanvaarding van de helaas "vrij lange" discussie over de gelijkheid tussen schriftelijke documenten en elektronische documenten en de aanvaarding van de elektronische handtekening. Het is daarbij wel vereist dat er een zekere vorm van certificatie zal worden ontwikkeld om vast te stellen of de autonoom functionerende robot kan worden aanvaard om rechtshandelingen te verrichten. Die rechtshandelingen kunnen variabel zijn, al naar gelang de functie van de robot zoals hierboven omschreven.

Het is essentieel dat we, als natuurlijke mensen, controle te houden over het systeem zolang dat een toegevoegde waarde heeft. We zouden niet willen worden geconfronteerd met autonome systemen, die het verzamelen van allerlei persoonlijke informatie gebruiken voor hun eigen doeleinden. Maar anderzijds zal robottechnologie alleen tot ontwikkeling kunnen komen zonder

⁴⁶ Zie bij voorbeeld: ISO 13482:2014 specifies requirements and guidelines for the inherently safe design, protective measures, and information for use of personal care robots, in particular the following three types of personal care robots: mobile servant robot, physical assistant robot and person carrier robot.

⁴⁷ Human and robot system interaction in industrial settings is now possible thanks to ISO/TS 15066, a new ISO technical specification for collaborative robot system safety.

“chilling effects” wanneer deze ook commercieel wordt toegelaten tot het dagelijks leven van de consument waarbij het bestaan van een sui generis constructie als bij het ondernemingsrecht een oplossing kan vormen.

We zijn beter af door onze op elektronische of betere technologie gebaseerde diensten te gebruiken om ons te helpen bij de praktische uitvoeringen van onze taken. Des te intelligenter het systeem is, des te meer betrouwbaar zal zijn functionaliteit zijn. Geef de robot een plaats in ons rechtssysteem.

Daarbij zal een select gezelschap van robots in aanmerking moeten komen voor een nieuwe vorm van rechtspersoonlijkheid. Dat betreft de robot die actief zal zijn in de sociale, en economische functioneren van samenleving. Dat kan overigens ook de publieke sector betreffen. Er dient vertrouwen te zijn in hun rechtshandelingen en erkenning van hun identiteit. Wat voor eisen kunnen worden gesteld aan die erkenning? Welke kunstmatige intelligentie is aanvaardbaar als “gelijkwaardig” aan die van de huidige (natuurlijke) rechtspersonen?

In eerste instantie moet er sprake zijn van autonome intelligentie. Hierbij kan gerefereerd worden aan de Turing test, de kwalificatie voor intelligentie op “menselijk” niveau, voldoende om een menselijke ondervrager de indruk te geven dat de antwoorden van een mens afkomstig zijn.⁴⁸

Verder dient er sprake te zijn van voldoende sociale intelligentie. De robot moet in staat zijn om de sociaal emotionele en morele waarde van verklaringen van andere rechtspersonen te kunnen begrijpen om passend te reageren zodat er een gelijkwaardige basis is voor wilsovereenstemming.

Ten slotte zal een robot in staat moeten zijn om op veranderde omstandigheden adequaat te reageren. Dit aspect zou ik actie-intelligentie willen noemen.

Vanzelfsprekend moet een robot ook voldoende kennis hebben. Op grond van de theorie van singulariteit, de exponentiële vooruitgang in technologische ontwikkeling, zullen autonome intelligente robots zeker geen probleem hebben dit niveau te bereiken. Een aanpassing van

⁴⁸ The Turing Test, proposed by Alan Turing (1950), was designed to provide a satisfactory operational definition of intelligence. Turing defined intelligent behavior as the ability to achieve human-level performance in all cognitive tasks, sufficient to fool an interrogator

rechtspersoonlijkheidscategorieën in het burgerlijk wetboek en andere wetgeving op dit terrein ligt dan ook voor de hand. Een AI-entiteit die capabel is om op betrouwbare wijze deel te nemen aan het maatschappelijk verkeer zal in staat zijn rechtshandelingen met rechtsgevolg te verrichten.

Ter aanvulling kunnen hierbij de drie robot wetten van Asimov in gedachten worden gehouden:

1. Een robot mag geen mens verwonden, of, door middel van inactie, toestaan dat een mens wordt geschaad;
2. Een robot moet de bevelen gegeven door mensen gehoorzamen behalve wanneer deze orders zou in strijd zijn met de Eerste Wet;
3. Een robot moet zijn eigen bestaan beschermen, zolang die bescherming niet strijdig is met de Eerste of Tweede Wet.

Hoewel deze wetten lijken te zijn gebaseerd op controle en de overtuiging dat de opdrachten altijd van een natuurlijke persoon zullen komen op grond van de overtuiging van menselijke superioriteit lijkt het me een goed uitgangspunt om mee te beginnen en een multidisciplinair onderzoek in te stellen naar een juridisch raamwerk waar de autonome robot een plaats kan vinden.

Rob van den Hoven van Genderen

Enige literatuur:

Jean Bodin, les six livres de la Republique, Translation by M. J. Tooley 1955, Blackwell Oxford

Martine Boonk, Zeker over zoeken?

Dissertation, Amsterdam, October 2013

Geldart, Legal Personality (1911) 27 Law. QUARTERLY 90

John Dewey, the historic background of corporate legal personality, Yale Law Journal, Vol. XXXV APRIL, 1926 No. 6

Ugo Pagallo, Robots in the cloud with privacy: A new threat to data protection? Computer Law & Security Review, Volume 29, Issue 5., October 2013, Pages 501–508 Law School, University of Torino.

J. Pirenne, Histoire des institutions et des droit privé de l'ancien Egypte, fondation Egyptologique Reine Elisabeth, Brussel II, 1939.

Max Kaser & Felix Bernard Jozef Wubbe, Romeins Privaatrecht, Enschede, 1971.

Marten Voulon, Automatisch contracteren, dissertation, Amsterdam 2010.

Directive 2000/31/EC of the European Parliament and of the Council of 8 June 2000 on Certain Legal Aspects of Information Society Services, in Particular Electronic Commerce, in the Internal Market ("Directive on Electronic Commerce").

Bill of Rights of the Congress of the United States begun and held at the City of New-York, on Wednesday the fourth of March, one thousand seven hundred and eighty nine. And the 27 Amendments.

Dutch Civil Code, (Burgerlijk Wetboek).